

PILGRIMAGES NAMED AFTER TERMIZI ALLOMALS***Sanabar Djuraeva****Doctor of Historical Sciences**State Museum of History of Uzbekistan**Tashkent, Uzbekistan****Mukhabbat Qurbonova****Lecturer**Surkhandarya region, Altynsay district 6 schools**Surkhandarya, Uzbekistan*

ABOUT ARTICLE

Key words: Sufism, Termizi, sheikh, scholar, sayyid, writer, scholar, shrine.

Received: 15.04.22

Accepted: 17.04.22

Published: 19.04.22

Abstract: The article describes the life and work of Varroq Termezi (d. 907), a student of the mystic scholar Hakim Termezi, the uncle of Isa Termezi, the author of several books, who was awarded the title of "Sheikh al-Islam", and the Sayyid of Termez, who lived in the XVIII-XVIII centuries. , Described as "a fiery, sharp-tongued writer," is known as Samandar Termezi, a famous figure of his time, ambassador, warrior, and historian, and his beloved shrine.

ТЕРМИЗИЙ АЛЛОМАЛАР НОМИ БИЛАН БОҒЛИҚ ЗИЁРАТГОҲЛАР**Санабар Джураева***Тарих фанлари доктори**Ўзбекистон тарихи давлат музейи**Тошкент, Ўзбекистон***Муҳаббат Курбонова***Ўқитувчи**Сурхондарё вилояти, Олтинсой тумани 6 мактаб**Сурхондарё, Ўзбекистон*

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: Тасаввуф, термизий, шайх, аллома, сайид, адиб, олим, зиёратгоҳ.

Аннотация: Мақолада тасаввуфчи олим Ҳаким Термизийнинг шогирди, Исо Термизийнинг тоғаси, "Шайх ал ислом" унвонига сазовор бўлган, бир қанча китоблар муаллифи Варроқ Термизийнинг (ваф.тах. 907) ҳаёт-фаолияти, муборак зиёратгоҳи ҳамда XVII-XVIII асрларда яшаб ўтган, Термиз сайидларидан бўлган, "Оловқалб, ўткир тилли адиб" деб таърифланган, ўз замонасининг машҳур арбоби, элчи, жангчи ва тарихчи олим сифатида танилган Самандар Термизий ва унинг азиз зиёратгоҳи ҳақида маълумот берилган.

ПАЛОМНИЧЕСТВО ИМЕНИ ТЕРМИЗИ АЛЛОМАЛОВ**Санабар Джураева***Доктор исторических наук**Государственный музей истории Узбекистана**Ташкент, Узбекистан***Муҳаббат Курбонова***Преподаватель**Сурхандарьинская область, Алтынсайский район 6 школ**Сурхандарьинская, Узбекистан*

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Суфизм, Термизи, шейх, ученый, сайид, писатель, ученый, святыня.

Аннотация: В статье рассказывается о жизни и творчестве Варрока Термези (ум. 907 г.), ученика ученого-мистика Хакима Термези, дяди Исы Термези, автора нескольких книг, удостоенного титула «шейх ал-ислам», и сейид Термезский, живший в XVIII-XVIII вв., описанный как «пламенный, острый на язык писатель», известен как Самандар Термези, известный деятель своего времени, посол, воин и историк, и его любимая святыня.

КИРИШ

Жарқўрғон тумани Ҳайитобод қишлоғидаги Ҳайитобод тепалигига 800 метрлар масофада қабристон бўлиб, унга кираверишда ўнг томон очиқ жойда мусулмон оламида кам учрайдиган кўринишдаги, лой билан сувалган қабр бўлиб, унинг тепасига учта туғ қадалган. Унда “Ҳакимия” тариқати асосчиси Ҳаким Термизийнинг шогирдларидан бири Абу Бакр Муҳаммад ибн Умар ал-Варроқ ат-Термизийнинг қабри борлиги тўғрисида тахминлар мавжуд. Абу Бакр ал-Варроқ ат-Термизийнинг (ваф. тах. 907) таваллуд саналари аниқ эмас, бироқ Балх шаҳрининг Аёз деган жойида дунёга келган деб айтилган. “Шайх ал-ислом” унвонига эга бўлган машҳур шайх сифатида “Таврот” ва “Инжил” китобларини ўқигани сабабли замондошлари уни “Илм ва ҳикмат хазинаси” деб атаганлар. Абу Исо Термизийнинг тоғаси бўлган ал-Варроқ ат-Термизий қатор асарлар муаллифи бўлиб, унинг “Китоб ал-ихлос”, “Китоб ал-хуроф”, “Китоб ал-ажаб”, “Китоб ҳақиқат ал-бойин”, “Одоб ал-‘олим ва-л-мута‘аллим” каби таснифотлари мавжуд.

АСОСИЙ ҚИСМ

Варроқ Термизий тўғрисида ёзма манбаларда маълумотлар сақланиб қолинган бўлиб, хусусан Фаридиддин Атторнинг “Тазкират ул-авлиё” асарида, Абу Бакр Муҳаммад ибн Умар ал-Варроқ ат-Термизийга берилган тавсиф учрайди. Алишер Навоий Варроқ Термизий асли Термиздан бўлиб, шайхлик даражасига эришган алломанинг “Варроқ” тахаллусини олишига касб-кори сабаб бўлганини таъкидлайди. Варроқ қадимий ва кўхна китобларни қайта кўчириш ва муқовалаш билан шуғулланувчи кишиларга нисбатан ишлатилган.

Тарихчи Ҳофиз Таниш Бухорий ўзининг “Абдулланомма” асарида, XV асрнинг бошларида, темурийлар даврида Ҳаким Термизий мақбарасида амалга оширилган қурилиш-таъмир ишлари ҳақида келтириб ўтади. Шунингдек, Бухорийнинг 1527 йилда ёзилган “Шарафномаи шоҳий” (Подшони шарафловчи китоб) номли асарида, Термизнинг топографик ўрни, меъморий бинолари, осори атиқалари ҳамда халқнинг этник таркибини келтириш билан бирга, бу даврда, Термиз балх ҳукмдорига буйсунганини ва Абдуллахон шаҳарни қамал қилишдан олдин Ҳаким Термизий ва Абу Бакр Варроқ мазор шайхларини катта совғалар билан сийлаб, ҳурмат кўрсатганини қайд этади. Алишер Навоий ва Абдурахмон Жомий Абу Варроқ Термизийнинг қабри Термизда эканлигини, у Имом Абу Исо Термизийнинг тоғаси бўлганлигини таъкидлайди.

Яна шуни айтиб қўйиш керакки, X асрдан бошлаб, Термиз работи ҳисобланган қисмининг шимолий тарафида Варроқ Термизий мақбараси тикланган бўлса, Жайхун тарафда Хожа Варроқ мазорига қадар Ҳаким Термизий мақбарасининг гўрхона қисмида аллома дафн этилган ва унинг хоки устида мўъжазгина мақбара бунёд этилган. Кейинчалик Қорахонийлар даврида қурилган маҳобатли иншоотга асос бўлиб қолган бу илк мақбара

28x28x4 см, 30x30x4-5 см ўлчамга эга хом ғиштлардан кўтарилиб, бу турдаги ғиштлар меъморчиликда Сомонийлар давридан бошлаб кенг қўлланилган.

Маҳаллий аҳоли вакилининг аجدодларидан эшитган маълумотга таяниб айтишича, у Варроқ Термизийники бўлиб, қабр IX-X асрлардан буён мавжуд экан. Шўро даврида мақбара яқинида майдонларни текислаб ташлаш туфайли кўплаб тарихий обидалар, жумладан, муқаддас зиёратгоҳларнинг бузилиб, бутунлай йўқ бўлиб кетиши кузатилади, шу сабабдан Варроқ Термизий қабри ноаниқ бўлиб қолган. Қабристонга кираверишга маҳаллий аҳоли томонидан ҳомийлик асосида дарвоза ва дуо фотиҳа қилишлари учун очиқ айвон қурилган. Қабристон ёнида аввалдан Ҳайитобод масжиди бўлиб, у қайтадан ҳашар йўли билан 800 ўринли қилиб қурилган.

Жарқўрғон туманидаги Хўжа қишлоғида Хожа Самандар Термизий зиёратгоҳи жойлашган. Самандар Термизий XVII асрнинг 30-йилларида туғилиб, XVIII асрнинг 30 йилларигача яшаб, юз йилдан ортиқ умр кўрган. Замондошлари Мирзо Юсуф ва Малехо Самарқандий томонидан олов қалб, ўткир тилли адиб, деб таърифланган. Муҳаммад ибн Бақо Термизий Хожа Самандарни “Ўз замонасининг машҳур арбоби, элчи, жангчи ва тарихчи олим сифатида танилган ҳамда маънавият дастурини тарғиб этган таниқли алломаларидан бири бўлган” деб қайд этади. У ҳижрий 1107/ милодий 1695 йилда ёзган “Дастур ал-мулук” асарининг хотимасида шундай деган эди: “Илтимосим шулки, агар ўзининг гўзал, дилбар мазмуни билан ҳамманинг назарида жилва қила олса, бунинг шоҳиди бўлган одам бутун жону дили билан уни кўришга ва ўқишга ҳавас қилса, уни ўқишга рағбат уйғота олса, асар муаллифини “Қуръон”нинг онаси – ёқимли “Фотиҳа” сурасини ўқиб, ёд этинглар”. Шу боис Малехо Самарқандий томонидан Хожа Самандар Термизий “Шариф зот” деб таърифланган.

Мовароуннаҳрда Шайбонийлар сулоласи даврида (1500-1601) Термизда ҳокимият саййидлар қўлидан кетган бўлишига қарамай, уларнинг мавқеи сақланиб қолган.

Хожа Самандар Термизий яшаб ўтган давр Аштархонийлар сулоласи даврига (XVII-XVIII) тўғри келади. Н.Турсунов алломани Жалойир қишлоғи хўжаларидан бўлганини келтиради. XVII аср охирида Бухоро хонлигида сиёсий-иқтисодий таназзул туфайли Термиз саййидлари шаҳарни ташлаб кетишга мажбур бўлишган.

1980 йилда Россия фанлар академияси Осиё музейида А.Л. Куннинг коллекцияси таркибида Хожа Самандар Термизий асарининг қўлёзмаси ҳам рўйхатга олинган.

ХУЛОСА

Хожа Самандар Термизий авлодлари ўзларини “хўжалар” деб ҳисоблашади. Алломанинг Хўжа, Абдукаримхўжа, Ўзбекхўжа, Пошшоимхўжа деган ўғиллари бўлган.

Самандар Термизий авлодлари ҳозирги кунда Сурхондарё вилояти Жарқўрғон тумани Хўжа қишлоғида яшаб келмоқда.

Самандар Термизий мақбараси XVII-XVIII асрга оид бўлиб бир хонадан ташкил топган, усти гумбаз билан ёпилган. Аввал мақбара Қумқўрғон тумани Қоптўқай қишлоғидаги дарё бўйида жойлашган бўлса, у ерга дарё суви яқинлашиб келганлиги сабаб, марҳумнинг суяклари йиғиб олиниб, қишлоқдан юқорироқ тепаликка қайта дафн этилган. Самандар Термизийнинг авлодлари бобокалонлари қабри устига мақбара бунёд этишган. Теварак-атрофни зиёратчилар учун қулай ҳолга келтирганлар.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Турсунов Н. Сурхондарё воҳаси хўжалари // *Moziydan sado*. – 2018, 3(79)-сон.
2. Хожа Самандар Термизий. Дастур ал-мулук: Подшоҳларга қўлланма/Форс-тожик тиидан эркин таржима, сўзбоши, изоҳлар муаллифи: Ж.Эсонов. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1997.
3. Холиқов Иброҳим. 1961 йила туғилган, Хожа Самандар Термизий мақбараси имоми. – Сурхондарё вилояти, Жарқўрғон тумани Хўжа қишлоғида яшовчи, 1953 йилда туғилган Абдувойидов Жалолхон билан суҳбат. – 2021 йил, 16 июнь. 3-дафтар.
4. Холмирзаев А. Сурхондарёнинг табаррук зиёратгоҳлари. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 2001.
5. Абдурахмон Жомий. Нафаҳот ул-унс мин хазарот ил-қудс. – Қоҳира: Азҳари шариф, 1409/1989.
6. Дала тадқиқотлари. – Сурхондарё вилояти. Термиз тумани, 2020 йил 19 август. 4-дафтар.
7. Навоий Алишер. Насойим ул-муҳаббат. 17-том. Нашрга тайёрловчи А. Мадраимов ва бошқ. – Т.: А.Навоий номидаги давлат музейи. 2001.
8. Навоий А. Насойим ул-муҳаббат. Нашрга тайёрловчилар. С. Ғаниева, М. Мирзааҳмедова. Арабча ва форсчадан таржима қилиб, нашрга тайёрловчи ва маъсул муҳаррир С. Рафиддинов. XX жилд – Т.: Фан, 2001.
9. Пардаев Т.Р. Хожа Варроқ Термизий ва унинг маънавий мероси // *Ал-Ҳаким Термизий ва унинг даври мавзусидаги халқаро илмий конференция маъруза матнлари баёни*. – Термиз, 2004.
10. Сафаров Ш. Термиз ва термизийлар. – Термиз: Жайхун, 1993.
11. Суюнова Ҳ. ал-Ҳаким ат-Термизийга Абу Бакр Варроқ Термизий севимли ва садоқатли шогирд сифатида // *Давр, замон, шахс Республика илмий- амалий анжумани*. Биринчи қисм. – Сурхон нашр, 2016.

12. Сурхондарё вилояти Жаркўрғон тумани Ҳайитобод қишлоғида яшовчи, маҳалла раиси 1956 йилда туғилган Асроров Каромат бобо билан бўлган суҳбат. – 2020 йил 21 август. 3-дафтар.
13. Турсунов С.Н., Чориев Р.Қ., Муртазоев Б.Х., Чўтматов Ж.О. Имом Абу Исо ат-Термизий ва термизлик алломалар. – Т.: Yangi nashr, 2019.
14. Турсунов С. Термизий буюк сиймолари. – Т.: Шарқ, 2002.
15. ЎзМА, ф. 2761-жамғарма, 1-руйхат, 39-иш, 17- варақ.
16. Фаридуддин Аттор. Тазкират ул авлиё. – Т.: Фафур Фулом номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи, 2017.
17. Ҳофиз Таниш Бухорий. Абдулланом. 2 ж. – Т.: Фан, 1969.
18. Холиқов З., Дежимуродов Х. Термиз ва Чағониённинг ўрта асрлардаги тарихий географияси // Moziydan sado. – 2-сон, 2004.
19. Djuraeva, S. (2022, March). VIEWS ON THE ISSUE OF SHRINES IN UZBEKISTAN. In International Scientific and Current Research Conferences (pp. 73-77).
20. Djuraeva, S. (2022). HISTORY OF THE SHRINES OF ABDURAHMAN IBN AWF AND ABU HURAYRA (AQ ASTANA BABA) ASSOCIATED WITH THE NAME OF THE COMPANIONS IN SURKHANDARYA REGION. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY (2767-472X), 3(03), 57-60.
21. Djuraeva, S. (2020). The role of spiritual and material heritage of Surkhandarya region in the development of tourism. European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(2), 571-577.